

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **РОЗМОВНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

Виконала:
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти Ukr1-M23 групи
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
предметної спеціальності 014.01 Середня
освіта (Українська мова і література)
Шестобанська Вікторія Русланівна

Керівник:
Беркешук І.С., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови

Рецензент:
Починок Л.І., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри історії української
літератури та компаративістики

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	7
1.1 Літературний дискурс як феномен комунікації та мистецтва.....	7
1.2 Вплив ідіостилу письменника на формування літературного дискурсу.....	15
Висновки до розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКИ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОГО СТИЛЮ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО.....	22
2.1 Особливості використання територіальних діалектизмів у поезії Оксани Забужко.....	23
2.2 Художній потенціал соціального діалекту в літературному доробку Оксани Забужко.....	30
Висновки до розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ РОЗМОВНОГО СТИЛЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 10-11 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	44
3.1 Теоретичні засади вивчення лексичних норм на уроках української мови в 10-11 класах.....	44
3.2 Практичний аспект вивчення лексики розмовного стилю на уроках української мови в 10-11 класах на матеріалі літературного дискурсу Оксани Забужко.....	48
Висновки до розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Сучасний літературний дискурс характеризується феноменальними художньо-зображальними можливостями, що стали популярним об'єктом дослідження літературних критиків, літературознавців, мовознавців. Гендерний підхід до одиниць комунікативної лінгвістики дає підстави для розмежування чоловічого та жіночого літературного контенту, для якого типові оригінальні способи мовотворення, що формують авторський ідіостиль та дозволяють ідентифікувати його серед великого різноманіття постмодерної літератури.

Відхід від стилю соціального реалізму, скасування радянської цензури наблизили сучасну українську художню літературу до світового контексту, значно розширили її тематичні межі, а також зумовили використання нових стилістичних прийомів, що лягли в основу літератури постмодернізму, неоавангарду, сенсо-фізіологізму тощо. Визначені чинники значно вплинули й на мовне оформлення літературного дискурсу. Художній стиль, як і його відбиття – художній текст, завжди відзначались взаємопроникненням стилів, що дозволяло в літературному дискурсі використовувати засоби, які знаходяться на периферії літературної мови або поза її межами, зокрема лексику розмовного стилю. Особливо помітна ця тенденція в літературному дискурсі Оксани Забужко. Літературний дискурс Оксани Забужко є доволі популярним та своєрідним, що робить його актуальним об'єктом дослідження сучасних філологів, зокрема, В.Косенко вивчала гендерні особливості публіцистики О.Забужко, Л.Семак проаналізувала okazіonalіzmi та парні авторські словосполучення, Н.Шевченко розглянула варіанти жанрового визначення та авторської номінації твору «Музей покинутих секретів», І.Бабій звернула увагу на семантико-естетичні параметри порівнянь у поетичному дискурсі авторки. Наявна низка праць, у яких науковці дотично чи ґрунтовно досліджували граматичні особливості літературного доробку Оксани Забужко. Усі дослідники відзначають різноманітність вербальних засобів у мовотворчості сучасної літераторки, однак лексика розмовного стилю як засіб формування авторського ідіостилу досліджена не була.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю здійснення комплексного аналізу літературного дискурсу Оксани Забужко як лінгвістичного феномену, а також виявлення і вивчення засобів сучасної української мови в плані формування авторського ідіостилю.

Мета роботи – комплексний аналіз та опис розмовної лексики як засобу формування ідіостилю Оксани Забужко.

Реалізація цієї мети передбачає розв’язання таких конкретних завдань:

критичний аналіз та обґрунтування термінологічного номінування дискурсу, що репрезентує художню літературу;

виявлення та опис екстралінгвістичних / інтралінгвістичних особливостей і функціональної специфіки літературного дискурсу;

визначення ролі ідіостилю письменника у формуванні літературного дискурсу;

вивчення лексики розмовного стилю як засобу мовотворчості Оксани Забужко;

з’ясування комунікативно-прагматичного навантаження розмовних елементів у літературному дискурсі Оксани Забужко;

визначення особливостей розмовної лексики та використання літературного дискурсу Оксани Забужко під час вивчення мовних засобів та явищ на уроках української мови в 10-11 класах закладів загальної середньої освіти.

Об’єкт дослідження – літературний дискурс Оксани Забужко як лінгвістичний феномен.

Предметом дослідження є розмовна лексика як засіб формування ідіостилю Оксани Забужко.

Матеріалом для дослідження послуговувала переважно поезія Оксани Забужко зі збірки «Друга спроба» (Київ : Факт, 2005), а також із роману «Польові дослідження з українського сексу» (Київ : Злагода, 1996).

Методи дослідження. У дипломній роботі використано комплексну методику, в основу якої покладено когнітивно-комунікативний підхід до об’єкта наукової рефлексії, спрямований на його системне вивчення у

триєдності форми, змісту і функції. Вона передбачає застосування методів структурно-граматичного, семантико-синтаксичного, функціонально-комунікативного, стилістичного і дискурсивного аналізу, а також лінгвокогнітивне моделювання, які застосовувалися з урахуванням органічної єдності семасіологічного та ономасіологічного принципів інтерпретації мовних і мовленнєвих явищ. Широке використання знайшли в роботі прийоми дескриптивного, контекстуального, формально-логічного, парадигматичного і синтагматичного опису із залученням трансформаційних процедур (реконструкція, субституція), а також елементи кількісних підрахунків.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в комплексному аналізі та описі лексики розмовного стилю як засобу формування ідіостилу Оксани Забужко.

Практична цінність кваліфікаційної роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти під час вивчення таких освітніх компонент як «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика», «Комунікативна лінгвістика», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, а також під час написання курсових і кваліфікаційних робіт здобувачами освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2023-2024 навчальному році та у 2024-25 навчальному році; на III Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Нові парадигми сучасної філології» (8 листопада 2024 року), а також під час попереднього захисту кваліфікаційних робіт магістра на засіданні кафедри української мови (листопад 2024 року)

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та списку використаних

джерел. Основний текст викладено на 63 сторінках, загальний обсяг роботи – 68 сторінок.

ВИСНОВКИ

У сучасному мовознавстві досить актуальним є вивчення особливостей новітнього літературного дискурсу, що почав формуватися після здобуття Україною незалежності. Зокрема, увагу науковців привертає ідіостиль творців художньої мови, що дає можливість виявити самобутні авторські лінгвоментальні методи і прийоми, які відображають неповторний індивідуальний спосіб інтерпретування нової української дійсності.

Під час аналізу наукових джерел нашу увагу привернуло використання різних термінів на позначення дискурсу, що репрезентує художню літературу. Низка дослідників використовують термін «літературний дискурс», інші надають перевагу терміносполученню «художній дискурс». Проведене нами дослідження показало, що художній дискурс – це поняття ширше, оскільки представляє мистецький дискурс в цілому, або, як його називають сучасні дослідники, арт-дискурс, різновновидами якого є літературний, музичний, театральний, кіно-, архітектурний, образотворчий та декоративно-ужитковий тощо.

Як різновид мистецького дискурсу, літературний дискурс поєднує комунікативний і творчий аспекти людської діяльності, що відбито у його призначенні: 1) розповісти про які-небудь події; 2) змодельовати художню дійсність, що на основі асоціативних зв'язків формує необхідний для сприйняття і розуміння художнього дискурсу контекст.

Диференційними ознаками літературного дискурсу є переважно писемна форма існування, цілісність і завершеність, різноманіття форм, нечіткі межі між реальністю та авторським вимислом, образність, поетичність.

Літературний дискурс виконує специфічні функції: естетичну, етичну (виховну або ідеологічну), когнітивну, комунікативну, при чому, ці функції реалізуються інтегровано і визначають природу аналізованого поняття.

Особливим засобом поетичності в літературному дискурсі є слово: за допомогою мовних засобів розгортається тема, розкривається задум

автора. Відображена в художньому тексті авторська позиція репрезентує складний внутрішній світ через узагальнені образи, які є частиною стосунків автора з читачем. Уміння передавати засобами мови художньо змодельовану дійсність пов'язане з поняттями індивідуального стилю автора (авторського стилю), ідіостилу та ідіолекту, на формування якого впливають як інтра- (володіння мовними засобами та мовотворчість), так і екстралінгвістичні чинники (вік, стать, світогляд, національність, виховання, освіта, комунікативні переваги, соціальний статус тощо).

Під індивідуальним стилем ми розуміємо усю сукупність вербальних засобів, які автор використовує з виражальною метою і які дозволяють ідентифікувати авторський дискурс серед інших однотипних дискурсів як суто індивідуальне явище.

У цьому аспекті досить цікавим та неповторним є авторський дискурс Оксани Забужко, що характеризується низкою ідіостильових ознак, серед яких помітне місце посідає лексика розмовного стилю: територіальні діалекти, просторіччя, жаргон, вульгаризми, сленг, соціально знижена лексика, що викликає неоднозначне його сприйняття читацькою аудиторією.

Серед великого різноманіття територіально маркованої лексики авторка надає перевагу лексичним діалектизмам, хоча потрапляємо й на етнографічні та семантичні варіанти, які використано для називання: осіб за характерологічними ознаками (статтю, віком, захопленнями тощо), частин тіла, істот, рослин, споруд та їх частин, господарського споряддя, природних явищ, понять, космічних об'єктів, ознак, дій тощо. Наведені групи діалектизмів у літературному дискурсі Оксани Забужко сприяють, з одного боку, ментальному самовираженню авторки, а з іншого – стилізують мовлення під невимушений розмовний контент додаючи пікантності ліричним та епічним текстам. У проаналізованих прикладах діалектна лексика слугує яскравим засобом стилістичної експресії, що виявляється у двох напрямках: формує вишукано піднесений стиль або підсилює негативну оцінку художнього образу. Наявність діалектних слів

утруднює сприйняття літературного дискурсу, однак, разом з тим, спонукає читача розширювати свій кругозір, вчити мову, цінувати національну самоідентичність.

Широко представлені в аналізованому дискурсі соціальні діалекти, які формують просторіччя, сленг, жаргон, вульгаризми, соціально знижена лексика тощо. З одного боку, ці засоби несумісні з поняттями літературної норми та культури мовлення, їхнє використання зумовлене суто індивідуальними особливостями та моральними засадами авторки, з іншого, є потужним емоційно-експресивним виразником, що відповідає непростим реаліям сучасного суспільства. Новаторство Оксани Забужко виявляється у пристосуванні цього лексичного пласту до ліричного дискурсу з визначеною комунікативно-прагматичною та стилістичною метою в знак протесту, для висловлення своєї громадянської, журналістської та письменницької позиції.

Багатогранне авторське мовлення Оксани Забужко може слугувати цікавим ілюстративним матеріалом під час опанування лексичних норм, що складає значний пласт роботи на уроках української мови в 10 класі. Порушення лексичних норм негативно впливає як на мовну особистість, так і на мову в цілому. Однак, що стосується розмовної лексики, тут треба використовувати багатоаспектний аналіз, оскільки окремі її елементи не можна сприймати однозначно, наприклад, територіальні діалекти. Завдання вчителя розкрити для здобувачів освіти усі боки явища, що вивчається, заставити критично сприймати інформацію, та оцінювати усе багатство загальнонародної мови з урахуванням її ментальних, комунікативно-прагматичних, стильових можливостей.

Запропонована нами низка завдань на матеріалі літературного дискурсу Оксани Забужко буде вдалим доповненням до матеріалу підручника як на уроках української мови в 10-11 класах, так і під час організації позакласної роботи з вивчення української мови, а також під

час підготовки здобувачів освіти до мультипредметного тесту з української мови.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні епічного дискурсу Оксани Забужко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2011. 304с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344с.
3. Баранник Д.Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови: (на захист розмовного стилю). Мовознавство. 2008. №4–5. С.18–31.
4. Бирик С. Диференційні ознаки розмовно побутового стилю літературної мови. Українська мова, 2011, № 4. С. 22- 29.
5. Бирик С. Стильова розмовна норма та розмовна лексика. *Культура слова* 2011. №74. С. 59-65.
6. Бирик С.П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф. 2013. 589 с.
7. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
8. Бородіна Н.С. Методика навчання української мови: загальні питання: навчально-методичний посібник. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2016. 149 с.
9. Бублейник В. Л. Особливості художнього мовлення : навчальний посібник зі спецкурсу. Луцьк: Вежа, 2000. 177 с.
10. Великий тлумачний словник української мови / Укладач і головний редактор В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
11. Вегеш А.І. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичний посібник для студентів 4–5 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2022. 101 с. URL: <http://surl.li/udqlr>

12. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови : навчальний посібник . Вид. 3-є. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 254 с.
13. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / За наук. ред. Олександра Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
14. Ганич Д.І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
15. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс : [монографія]. Івано-Франківськ : Вид.-дизайнерський відділ ЦПП Прикарпатського нац. ун-ту імені В. Стефаника, 2008. 296 с.
16. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен.: Монографія. За заг.ред. Шевченко І. С. Харків: Константа. 2005. 356 с.
17. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, Либідь, 2001.
18. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. 1998. №6. С. 27-34.
19. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
20. Іващенко В.Л. Конотативна семантика назв осіб у синтагматичній зумовленості їх вибору. *Мовознавство*. 1996. №4-5. С.57-63.
21. Ідіолект. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL : <https://esu.com.ua/article-13777>
22. Козіна К. Інноваційні технології на уроках словесності. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2006. № 27. С. 3-7

23. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. 305 с.
24. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
25. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник / За ред. Л.І.Мацько. Київ.: Вища школа, 2003. 462 с.
26. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми української лінгводидактики в дослідженнях учених-методистів. Дивослово : Укр. мова і л-ра в навч. закладах. 2016. N 9. С. 2-5.
27. Переломова О. Ідіостиль Валерія Шевчука : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 .Суми, 2002. 177 с.
28. Програма «Українська мова» для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання 10-11 класи (рівень стандарту). Київ, 2017. 42 с.
29. Романюк О.С. Дискурс як інтерактивна комунікативна діяльність. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. С. 149–152.
30. Семак Л.А. Парні словосполучення слів в художньому дискурсі Оксани Забужко. Закарпатські філологічні студії. Випуск 20 . Т.2. С.12-17
31. Словник української мови в 11 томах. 1970-1980 рр. Т. 1-11.
32. Ставицька Л. Про термін ідіолект. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–15.
33. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник / [упорядники: А. С. Попович, Л. М. Марчук ; за ред. А. С. Попович]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

34. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник Затверджено МОН / За ред. А.К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2010. 270 с
35. Сучасна українська мова: Морфологія: Підручник. Затверджено МОН / За ред. А.К. Мойсієнка. Київ, 2013. 524 с.
36. Сучасна українська літературна мова : підручник; за ред. М.Я. Плющ. Київ : Вища школа, 2003. 414 с.
37. Сучасна українська мова: синтаксис; за ред. О.Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
38. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. Мовознавство. 2002. №4–5. С. 33-39.
39. Українська мова: енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
40. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
41. Фролова І.Є., Омецинська О.В. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Іноземна філологія. 2018. Вип. 87. С. 52-61.
42. Черняк Ю.І. Літературний дискурс як комунікативний феномен . Держава та регіони. Серія Гуманітарні науки. 2014.№4. С. 16-20. URL : <file:///C:/Users/%D0%9C%D0%BE%D0%B9->
43. Шевченко І. С. Комунікативні та когнітивні проблеми дискурсу. Харків: Константа, 2001. 226 с.
44. Bartes R. Elements of Semiology. Hill and Wang [Electronic resource] / R. Bartes. – New York, 1968. URL : <http://ebookbrowse.net/barthes-roland-elements-of-semiology-pdf-d180133779>
45. Bloch B. A set of postulates for phonemic analysis. Language XXIV / B. Bloch. – 1948. – P. 3–46.

46. Bloomfield L. *Language*. London : George Allen and Unwin, 1973. 566 p.
47. Hazen K. Idiolect. *Keith Brown*. (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Second Edition. Vol. 5. 2006. P. 512–513.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забужко О. Друга спроба : Вибране. Київ : Факт, 2005. 320 с.
2. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Київ : Комора, 2023. 120 с.